

Szikszainé Nagy Irma

**Stílselemzés – stílusértékelés – stílusművelés. Stilisztikai gyakorlókönyv
(Cs. Jónás Erzsébet)**

DEBRECENI EGYETEMI KIADÓ. DEBRECEN UNIVERSITY PRESS.
DEBRECEN. 2011. 343 OLDAL

Funkcionális stilisztikai gyakorlatok

Szikszainé Nagy Irma, a Debreceni Egyetem oktatója 2011-ben gyakorlati hasznosságú, hézagpótló munkát adott a stilisztikával foglalkozó magyartanárok és az egyetemi hallgatók kezébe. A 2007-ben az Osiris Kiadónál megjelent *Magyar stilisztika* című egyetemi tankönyvéhez illeszkedve a szerző most fejezetenként jól hasznosítható feladatsorokat kínál az olvasóinak. A sokrétű elemzéssel gazdagított, kreatív gondolkodásra késztető gyakorlatok jártassá tesznek abban, hogy a stílussajátosságokat biztonsággal felismerjük, a nyelv variabilitásából eredő gazdag stílus eszköztárat megfelelően használjuk, a stílustulajdonítás folyamatában meg tudjuk különböztetni a stílustípusokat, a stílusárnyalatokat, és hogy a nyelv dinamikus változásai számolva a stílushatást kiváltó nyelvi-stiláris elemek értékelésében mindenkor biztos alapjaink legyenek.

Mint a szerző is megfogalmazza, a stilisztikai gyakorlókönyvnek hármas célja van: stílselemzés, stílusértékelés és stílusművelés. A könyvben található gyakorlatok elősegítik a stílus teremtmény és -meghatározó eszközök tudatos felismerését, csiszolják a befogadó stílusérzékét. Fejlesztik a nyelvi kreativitás, a nyelvi leleményesség, általában a nyelvhasználat igényességének a szintjét. A mindennapi nyelvhasználat és a művészi stíluszándék közötti különbség észlelése, valamint ennek megfogalmazása nem könnyű feladat. De az is tudatos tervezést kíván, hogy a stílus teremtmény eszközeit a szövegalkotásunk részévé tegyük. Ezt szolgálja a stílusművelés, a stiláris fogékonyság fejlesztése.

A stilisztikai gyakorlókönyv tematikája követi a *Magyar stilisztika* fejezeteit, a szövege egész felől közelít a részekhez. A különféle stílustípusok és stílusárnyalatok hatásának összevetéséhez szóbeli és írásbeli megoldásokat kínál.

A feladatok nyelvi anyaga jórészt szépirodalmi, de megtaláljuk benne a publicisztika, a reklám, a szleng, a vicc szövegeit is. A mindennapi nyelvhasználat kontextushoz és szituációhoz kötött adekvát kifejezőmódjára ugyanúgy felkészít, mint a művészi szöveg stílushatásának tudatos felismerésére.

A gyakorlókönyv öt nagy fejezetre tagolódik. Az első *A stílselemzéshez kapcsolódó gyakorlatok* (9–238), a második *A stílustípológiához kapcsolódó gyakorlatok* (239–278), a harmadik *A stíluskritikához kapcsolódó gyakorlatok* (279–290), a negyedik *A stílusirányzatokhoz kapcsolódó gyakorlatok* (291–297), az ötödik pedig *A stílselemzés* című rész, amely módszerek, minták és gyakorlatok összefoglalóját nyújtja (298–333), és végül nem számozott zárófejezetként következik a *Megoldások az egyes feladatokhoz* című fejezet (334–343). Az utolsó rész néhány típusfeladat megoldását tartalmazza abban a sorrendben, ahogyan ezeket a könyvben is olvashatjuk. A közel 350 oldalas könyv fejezetenként jól hasznosítható szakirodalmat kínál hol egy-egy feladat részeként, hol külön szakirodalmi jegyzékbe foglalva. Maga a tankönyv is számos szépirodalmi és

beszélt nyelvi szövegpéldán keresztül világítja meg a stílushatás folyamatának és a befogadó oldaláról a stílustulajdonítás lépéseinek a működését, valamint hatásmechanizmusát, a gyakorlókönyv ugyanebben a témakörben újabb közel ezer feladat elemzésével segíti a megértést.

A gyakorló magyartanár munkájához közvetlenül járul hozzá a stílselemzés elméletét és gyakorlatát taglaló első fejezet. Nemcsak a stílusérzékenység, a szövegalkotás és a -befogadás fejleszthető ilyen módon, hanem mindig fellapozható stilisztikai példatárhoz is jut a felhasználó. Módszertani sorvezetőként alkalmazható a rávezető kérdések és minták egymásutánja, amely elvezet az önálló stílselemzéshez. Ne műelemzésre gondoljunk, hiszen akár a hétköznapi beszéd efféle vizsgálata is közelebb visz a szövegek mélyebb megértéséhez, értékeléséhez.

A szerző előszavában mottóként idézi Babits Mihálynak az irodalmi nevelésről írt szavait: „Ha stílust tanulunk, gondolkodásunkat fegyelmezzük: a stílus gondolkodásunk fegyelmezettségének fokát árulja el” (Szikszainé 2011: 7).

A *Magyar stilisztika* tankönyvet és a gyakorlókönyvet egyszerre érdemes kézbe venni. Az elméleti kötet harmadik fejezete a *Stílus eszköz – stílusérték – stíluszándék – stílushatás* címet viseli (Szikszainé 2007: 92–115). Ebben a stílus eszközök (stilémák) nyelvi szerepéről ír a szerző. A stílusértéket az expresszivitást, az érzelm kifejezést, a stílus hírértékét, a stílusértéket és a stílushibát, az adekvát és az inadekvát stílus jellemzőit járja körül. A stilisztikai hatásszándék és a stílushatás kérdéseire is kitér. Ehhez a mintegy huszonöt oldalas tankönyvi fejezethez a *Stilisztikai gyakorlókönyv* ugyanilyen cím alatt harmincnégy feladatot kínál (16–22). A feladatok nehézségi foka előre haladva növekszik. Ezek közül a gyakorló magyartanár napi feladataira és lehetőségeire koncentrálva választottam néhányat.

A *Magyar stilisztika* tankönyvben megismerhettük az érzelm kifejezés és a stílusérték kapcsolatát. Ismert, hogy a stílusok szempontjából az emocionalitás és az expresszivitás megléte vagy hiánya konstitutív jegyként szerepelhet (Szikszainé 2007: 97). A stílusérték, a stíluszándék tüzetes bemutatása után bátran vállalkozhat a most megjelent *Stilisztikai gyakorlókönyv* használója a következő feladat megoldására:

Milyen stílusminősítésűnek érzi a következő szavakat? Miből ered a hangulati különbségük?

atya, apa, fater, apuci, őszám, apámuram, tata, papa, családfe, édesapa, apu, apuka, tatus, családapa, édesatya, atyám, atyus, papi, apika (Szikszainé 2011: 17).

A stíluszándék és a stílushatás vizsgálatához sokszor az alakzatok stílusjelentését kell ismernünk. Az erősítés, a túlzás, a kicsinyítés mint a fokozás (klímax) része éppolyan fontos, mint a színesztézia, a metonímia, a metafora és a többi alakzat az adjekció (hozzáadás), a detrakció (elvétel), az immutáció (felcserélés), a transzmütáció (átalakítás) köréből. Ezek segítségével új jelentésképzésben részt vevő nyelvi formák jönnek létre (Szikszainé 2007: 100):

Milyen stílushatásúak a Kossuth rádió politikai tartalmú riportjában elhangzó riporteri kommentárok?

Kihúzták a gyufát a köztársasági elnök választásával.

A szomszéd ország államfeje kiakadt a köztársasági elnök látogatása miatt.

(2009. aug. 21.) (Szikszainé 2011: 21).

A stíluskontamináció a mai köznyelv és a publicisztika hatáskeltő eszköze. Ugyanakkor fontos, hogy a nyelven kívüli tényezők befolyásoló szerepét is ismerjük a jelentésképzés megítélésében. Ezért nagyon helyes, hogy a feladat a rádióműsor elhangzásának idejét is jelzi. Jó lett volna ugyanezt tenni az alábbi, hasonló típusú feladatban is, amely erősen igényli a sokoldalú tájékozottságot az adott időszak (2009–2010) aktuális belföldi és külföldi társadalmi, politikai eseményeiben. A stílus szociokulturális meghatározottsága mutatkozik meg

számos, csupán látszólag könnyű feladatban, amelyek a hétköznapi nyelvhasználat stílárís megítéléséhez komoly felkészítést biztosítanak:

Mely stílélmákkal teremtdíki stílushatás a HVG hetilap követező újságcímeiben?

Mecseki meccsek [polgármester-választás]

Kijárók bejövetele [új lobbisabályok]

Kényszerleszállítás [a légi mentés visszaállamosítása]

Beúttalanság [menekülthullám Európa felé]

Pécsi keringő [Pécs, Európa kulturális fővárosa szebbik arcát mutatja]

A nem kell sem kell? [Lehet Más a Politika párt]

Leváltóláz [polgármester-választás]

Csúcsra zárátva [túlkínálat budapesti irodahelyiségekben] (Szikszainé 2011: 16).

A 2011-ben megjelent feladatgyűjtemény láthatólag 2009–2010 körül gyűjtött aktuális újságcímei, publicisztikai szövegei magukon viselik a kor és a napi események lenyomatát. A feladatok megoldójának ismernie kell mind az időszak belpolitikai eseményeit – például mi az alapeszméje az akkor alakult Lehet Más a Politika pártnak –, és ennek tükrében hogyan értelmezhető a cím: *A nem kell sem kell?* Tájékozottnak kell lennie mind a külpolitikában – milyen menekültek értendők a *menekülthullám Európa felé* fordulat alatt –, mind Magyarország ez időszakra vonatkozó kultúrpolitikájának aktuális történéseiben a 2010-es *Európa kulturális fővárosa* címmel járó bonyodalmak kérdésében – *Pécsi keringő* –, és ismernie kell, mi volt a belpolitikai háttere a 2010-es választások előtti időszakban a „leváltóláz”-nak a polgármester-választásokban.

A feladatok másik típusa forrásként biztos kézzel nyúl a szépirodalomhoz. A szépirodalmi példákhoz kapcsolódó feladatok sokszínűsége önmagában is olvasmányélményt jelent:

Melyek a fokozás eszközei a követező idézetekben? Milyen hatásúak?

Én nem tudtam, hogy közöny, s merev csönd van az éjben,

de hogy ilyen soká tart, azt most meg nem értem

és fájva fáj.

(Kosztolányi Dezső: *Csáth Gézának*)

Körülem éj van, fényes éjszaka;

A csillagfényes éjben méla csend.

(Petőfi Sándor: *Falun*) (Szikszainé 2011: 19).

Melyik stíluseszköz a fokozás ellentéte? Milyen stíluszándékot szolgál?

Valamikor így mértem: évek, évek,

egy idő óta így: napok, napok,

S tán nemsokára napokkal se mérek,

azt mondom: percek, pillanatok.

(Áprily Lajos: *Fogyó idő*) (Szikszainé 2011: 20).

A klimax ellentéte az antiklimax, a csökkentés, lefelé fokozás. Áprily versében a fizikailag mérhető idő csökkenése ellentétet képez az életkor növekedésével. Az életből minél kevesebb marad hátra, annál jobban felértékelődik a halandó ember szemében. Ennek felismerése és szemléletes érzékeltetése a vers stíluszándéka.

Nagyon jók a kreatív nyelvi alkotásra készítő, gondolkodtató feladatok, amelyek sokszor a szépirodalmi emlékezetünkre hagyatkozva lesznek sikeresek, de egyéni alkotókedvre is buzdítanak (Szikszainé 2011: 22):

Milyen szavakat társítana a következő jelző szerepű mellénevekhez?

Mellénevek	Közömbös stílushatású, szokványos kifejezések	Hatásos, szokatlanabb szótársítású kifejezések
ösztvér	ösztvér állat	"ösztvér kútágas"
nyúzott		
sovány		
törékeny		
vékony		

Egy másik, kreativitást igénylő feladattípus a stílus eszközök, szövegpéldák gyűjtése:

Mondjon köznyelvi példákat túlzásra! (Például: *Méregdrágán vette a pehelykönnyű kabátot*) (Szikszainé 2011: 22).

Gyűjtsön inadekvát nyelvi megnyilatkozásokat, nevezze meg és javítsa ki a nyelvi-stiláris hibáikat! (Szikszainé 2011: 22).

A humor sem idegen a gyakorlatoktól. Még akkor sem, ha például a stilisztikailag inadekvát szöveg komoly elemzést kíván:

Milyen stílushibát fedez fel a diákok által írt mondatokban?

József Attila versei először az anyjáról íródtak. Majd később rátér a társadalomra.

A költő az Egy gondolat bánt engemet című versben az elmúlását idézi elő (Szikszainé 2011: 21).

Miért nem adekvát stílusúak a következő rendőri jegyzőkönyvi bejegyzések?

A hulla még reggel összeveszett a feleségével, majd elment a kocsmába. Mikor dél körül hazajött, megevett egy fél literre való tejfeles bablevest, majd arra megivott egy ugyancsak fél literre való asztali fehérbort. (Bűnjelek csatolva.) A hulla ezután még egy kicsit veszekedett a feleségével, majd kiment az istállóba, és borjúkötélre felkötötte magát. A hulla azonnal meghalt (Szikszainé 2011: 21).

Nagyon értékesek azok a feladatok, amelyek egy-egy témába vágó szakirodalmi forrás feldolgozását témavázlat, referátum készítésével összekötve kéri:

Vegye kézbe Szathmári István *A stílus elemzés elmélete és gyakorlata* című kötetét (2002, Kodolányi Füzetek, 16. Székesfehérvár, Kodolányi Főiskola), válasszon ki belőle egy stílus elemzést, és írjon róla vázlatot! Ezt az elemzési szempontrendszert követve próbáljon stílus elemzést készíteni! (Szikszainé 2011: 22).

Vannak a feladatok között olyanok is, amelyeknek a megoldása a kötet utolsó fejezetében szerepel. Ezeket az előfordulásuk helyén félkövérrel szedett sorszám jelöli. A *stílus* című fejezetben ilyen a 7. gyakorlat:

Milyen stiláris és pragmatikai következtetések vonhatók le a következő köszönések kapcsán? (Szikszainé 2011: 9).

Viszlát!	Üdv!	Szia!
Viszontlátásra!	Csókolom!	Cső!
Kívánok!	Kezét csókolom!	Szerbusz!
Napot!	Kezét csókolom!	Halihó!
Viszonthallásra!	Helló!	Szervusz!
Visszhall!	Szevasz!	Hali!

Az utolsó fejezetben, a *Megoldás egyes feladatokhoz* című részben ehhez a feladathoz (7. szám) az alábbi magyarázatot találjuk:

A pragmatika a nyelvi közlési folyamatban a feladót és a címzettet, valamint a közöttük levő viszonyt taglalja, a nyelvészeti stilisztika pedig a nyelvhasználat történetileg és társadalmilag változó funkcionális varianciáját, és értékeli a szituációnak megfelelő nyelvhasználati változásokat (Szikszainé 2011: 334).

Ez a feladatmegoldás-magyarázat egyben Szikszainé Nagy Irma kiváló munkájának gondolati vezérfonala lehet. A *Stilisztikai gyakorlókönyv* I–IV. fejezetének közel 950 feladata különféle szövegtípusok, szövegműfajok, stílusfajták és stílushatások elemzését tűzi ki célul, és ezt teljes mértékben sikeresen valósítja meg. A nyelv dinamizmusa, élő volta, variabilitása ugyanakkor a gyakorlókönyv majdani újabb és újabb átdolgozott kiadását igényli. Éppen a nyelvhasználat és a stílusváltozók új jelentés-összetevői fogják ezt megkövetelni. A szociokulturális és a nyelven kívüli egyéb tényezők időről időre szükségessé teszik a hétköznapi nyelvhasználatához és az aktuális jelentésképzéshez kapcsolódó feladatok cseréjét. Ami a mai befogadónak még aktuálisan a közeli múlt vagy a jelen kulturális emlékezetének a része – a kulturális, társadalmi összefüggésekről, aktuálpolitikai erőviszonyokról, külpolitikai eseményekről stb. szerzett ismereti háttere –, az idő előrehaladtával már nem képes az akkori stílustulajdonítás jelentésképző alapjait a maihoz hasonlóan biztosítani. Feledésbe merülnek például a pártok csatározásai, sőt nevei is a szleng, a bizalmas nyelvhasználat idővel mindig változó elemeivel együtt. A szerzőnek kívánunk sok erőt és lelkesedést – vélhetően a kötet számos utánnyomását követően –, hogy e fontos gyakorlókönyv időről időre aktualizált, átdolgozott kiadását is megjelenesse.

Szikszainé Nagy Irma nevéhez fűződik többek között a *Leíró magyar szövegtan* (Szikszainé 1999) és a hozzá kapcsolódó gyakorlókönyv. Most ez a több évtizedes gyakorló magyartanári és egyetemi oktatói tapasztalattal rendelkező szerző tollából megjelent *Stilisztikai gyakorlókönyv* mindnyájunknak nagy segítségül szolgál. Meggyőződéssel ajánlom minden magyartanár, anyanyelvvel, kommunikációval, szövegértéssel és szövegalkotással foglalkozó szakember kezébe, azt kívánva, hogy forgassák haszonnal maguk és tanítványaik nyelvi-stilisztikai épülésére.

Irodalom

Szikszainé Nagy Irma 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Osiris Kiadó. Budapest.

Szikszainé Nagy Irma 2007. *Magyar stilisztika*. Osiris Kiadó. Budapest.

Szathmári István 2002. *A stíluselemzés elmélete és gyakorlata*. Kodolányi Füzetek 16. Kodolányi János Főiskola. Székesfehérvár.

Cs. Jónás, Erzsébet: Exercises for functional stylistics

Az írás szerzőjéről

Dr. Cs. Jónás Erzsébet

Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza, Magyarország

jonase[kukac]nyf.hu